

לא דבר ריק הוא מכס

פי לא דבר ריק הוא מכס פי הוא חייכם ונדבר הזה תאריכו ימים על האדמה וכו' (דברים לב מז).¹

אבות דרבי נתן נוסח א פרק כד – משל המלך הציפור והעבד

הוא היה אומר: כל המעשה את חבריו לעשות דבר מצוה, מעלה עליו הכתוב כאילו הוא עשה בגופו. משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שצד צפור ונתנו לאחד מעבדיו ואמר לו: הוי זהיר בצפור זה. שאם אתה נזהר בו - טוב, ואם לאו - אני נוטל נשמתך תחתיו. כך אמר הקב"ה לישראל: דברי תורה שנתתי לכם, אם אתם משמרים אותן - טוב, ואם לאו - אני נוטל נפשכם תחתיה, שנאמר: "רק הישמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" (דברים ד ט). ואומר: "כי לא דבר ריק הוא מכס כי הוא חייכם" (שם לב מז).²

ספרי דברים פסקא מח – אין דבר ריק, תמיד יש עוד

"כי אם שמור תשמרון" - שמא תאמר: הריני למד פרשה קשה ומניח את הקלה, תלמוד לומר: "כי לא דבר ריק הוא מכס" - דבר שאתם אומרים ריקן הוא, הוא חייכם! שלא תאמר: למדתי הלכות דיי, תלמוד לומר: "מצוה". "המצוה" - כל המצוה, למוד מדרש הלכות והגדות, וכן הוא אומר: "כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם" (דברים ח ג) - זה מדרש, "כי על כל מוצא פי ה' - אלו הלכות והגדות.³ וכן הוא אומר: "חכם בני ושמח לבבי" (משלי כז יא), ואומר: "בני אם חכם לבך ישמח לבבי גם אני" (משלי כג טו). רבי שמעון בן מנסיא אומר: אין לי אלא אביו שבארץ, אביו שבשמים מנין? תלמוד לומר: "גם אני" - לרבות אביו שבשמים.⁴

ירושלמי פאה פרק א הלכה א – סכנת השכחה

מעשה ברי' ישבב שעמד והחליק את כל נכסיו לעניים. שלח לו רבן גמליאל: והלא אמרו חומש מנכסיו למצות. ורבן גמליאל לא קודם לאושא היה?⁵ רבי יוסי בי ר' בון בשם רבי לוי: כך היתה הלכה בידם ושכחוה ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים. ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשן עליו, סוף הוא מתקיים כמה

¹ אלה דברי משה בסיכום שירת האזינו, ככתוב: "ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם והוא והושע בן נון ... ויאמר אלהם שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום אשר תצונם את בניכם לשמר לעשות את כל דברי התורה הזאת: כי לא דבר ריק הוא מכס פי הוא חייכם ונדבר הזה תאריכו ימים על האדמה אשר אתם עברים את הירדן שמה לרשתה". נראה שמשה סוגר כאן לא רק את שירת האזינו, אלא את ספר דברים כולו שהרי כתוב שם גם: "ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל, ולאחריהם בא הפסוק: "וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר" המורה לו על מותו. על אילו "דברים" מדובר כאן? על "אלה הדברים" בהם הוא פותח את הספר - סיכום התורה כולה או רק השירה? ראו שם פסוק מד מול פסוק מה.

² המקור של דרשה זו הוא ספרי דברים פסקא מח: "היה רבי ישמעאל אומר: רק השמר לך ושמור נפשך מאד (דברים ד ט) - משל למלך בשר ודם שצד צפור ונתנה ביד עבדו אמר לו: הוי זהיר בצפור זו לבני, אם אבדת אותו לא תהא סבור צפור באיטר אבדת, אלא כאילו נפשך אבדת. וכן הוא אומר: כי לא דבר ריק הוא מכס (דברים לב מז) - דבר שאתם אומרים ריק - הוא הוא חייכם". מדרשים אלה אינם דורשים ישירות את הפסוק שלנו, כי אם את הפסוק: "רק הישמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך" (דברים ד ט, פרשת ואתחנן). החיבור שלהם, בסוף המדרש, אל הפסוק שלנו, נותן לו פירוש קשה ומפחיד. לא "כי הוא חייכם" כמו "ובחרת בחיים" (דברינו בפרשת נצבים), "ויספרו לך שנות חיים" וכו', אלא איום ותזכורת לכפייה של מעמד הר סיני: "אם אתם מקבלים התורה - מוטב, ואם לאו - שם תהא קבורתכם" (מסכת שבת פח ע"א). ועדיין צריך עיון כיצד לומדים ממשלים וזאהרות אלה שכל מי שגורם למישהו אחר (מעשה) לעשות מצוה נחשב כאילו הוא עשה אותה? כל המצוות שיעשו בני ישראל אחרי מותו של משה ייחשבו למשה? נשמח לקבל פירושים והסברים לעניין זה.

³ המדרש מושווה ללחם וההלכות וההגדות לשאר המאכלים. האם זה נאמר לקהל הרחב?

⁴ גם כאן, עיקר הדרשה איננה על הפסוק שלנו, כי אם על הפסוק: "כי אם שמור תשמרון את המצוה הזאת" (דברים יא כב). אך כאן הגישה היא רכה ומעודדת יותר. אל תסתפק במה שכבר למדת, תמיד תוסיף ללמוד ולדרוש, לחקור ולתור בתורה ובחכמה. כך גם גישתו של רשב"י במדרש תנאים לדברים פרק יא פסוק כב, שמתחיל בגישת מדרש ספרי הקודם שראינו לעיל, אך ממשיך בקו של ספרי הנוכחי ומעדיף את משל הדינרים על משל הציפור: "ר' שמעון בן יוחאי מושלו משל למה הדבר דומה לשני אחים שהיו מסגלין אחר אביהם. אחד מצרף דינר ואוכלו ואחד מצרף דינר ומניחו. זה שמצרף דינר ואוכלו נמצא אין בידו כלום. וזה שמצרף דינר ומניחו נמצא מעשיר לאחר זמן ועליו הוא אומר (משלי יג יא) קובץ על יד ירבה. כך תלמיד שהוא שומר שנים שלושה דברים ביום שנים שלושה פרקים בשבת שתיים שלוש פרשיות בחודש נמצא מעשיר לאחר זמן ועליו הוא אומר וקובץ על יד ירבה". כך גם במדרש תהלים (בובר) מזמור א: "... מה המים חיים לעולם, אף דברי תורה חיים לעוסקיהם, שנאמר כי חיים הם למוצאיהם (משלי ד כב), וכתוב כי לא דבר ריק הוא מכס כי היא חייכם (דברים לב מז). מה המים יורדין טפין טפין ונעשין נחלים נחלים, אף דברי תורה, אדם לומר הלכה אחת היום, והלכה אחת למחר, עד שמתגבר ונובע כמעייך".

⁵ ההלכה שאין לתת צדקה יותר מחמישית נכסיו של אדם (שמה הוא עצמו ייפול למעמסה על הציבור), היא מתקנות אושא שבתקופה שלאחר מרד בר-כוכבא ונפילת ביתר, שאז גולה הסנהדרין לגליל, לאושא, ורבן שמעון בן גמליאל הוא הנשיא. ראו מסכת כתובות דף נ עמוד א: "באושא התקיני, המבזבז - אל יבזבז יותר מחומש". ותקנות נוספות שם, כגון שאדם חייב לזון את בניו הקטנים (עד גיל 12), תקנות הנוגעות לספקות בטומאה ועוד. ראו כינוס החכמים באושא "בשלפי השמד" בשיר השירים רבה ב טז. ורבן גמליאל דיבנה, אפשר שחי עוד תקופה קצרה באושא (ראו ספרי דברים פסקא שמד), אך לא ר' ישבב שהיה מעשרה הרוגי מלכות ומת בתקופת השמד (גזירות אדריינוס).

שנאמר למשה מסיני. ואתיאי כיי (כההיא) דמר רבי מנא: "כי לא דבר רק הוא מכס" - ואם הוא ריק - מכס, למה? שאין אתם יגיעין בו. "כי הוא חייכם" - אימתי הוא חייכם? בשעה שאתם יגיעין בו.⁶

ראבי"ה חלק ב מסכת מגילה סימן תקצה – שימור מנהגים

... והכי נמי סמכינן אמנהג וסמיך אגאונים ורבנן סבוראי, כיון דאביי תלה לה במנהגא. ואין לנו לשנות, משום אל תטוש תורת אמך, דזימנין סמכו אירושלמי ואספרים החיצונים, ודרשינן כי לא דבר ריק הוא, ואם ריק הוא - מכס הוא ריק, לפי שאין אתם יגיעים בו.⁷

ספרי דברים פיסקא שלו – פסוקים בתורה שקשה להבין למה נכתבו

"כי לא דבר ריק הוא מכס," - אין לך דבר ריקם בתורה שאם תדרשנו שאין בו מתן שכר בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. תדע שכן, שהרי אמרו: למה נכתב "ואחות לוטן תמנע" (בראשית לו כב), "ותמנע הייתה פילגש" (שם שם יב). לפי שאמרה: איני כדיי שאהא לו לאשה, אהא לו פילגש. וכל כך למה? להודיעך חיבתו של אברהם אבינו היו שלא רוצים מלכות ושולטנות ורצים להידבק בו.⁸

בראשית רבה פרשה א סימן יד – דרישת כל אות ומילה בתורה

"את השמים ואת הארץ" - רבי ישמעאל שאל את רבי עקיבא, אמר לו: בשביל ששמשת את נחום איש גם זו עשרים ושתיים שנה; "אֲפִים וְרִקִים" - מיעוטים, אתים וגמים - רבויים⁹ - "את" זה, שכתוב כאן, מה הוא? א"ל: אילו נאמר: "בראשית ברא אלהים שמים וארץ", היינו אומרים השמים והארץ אלוהות הם.¹⁰ אמר לו: "כי לא דבר רק הוא מכס" (דברים לב מז), ואם ריק הוא - מכס. למה? שאין אתם יודעים לדרוש, בשעה שאי אתם יגיעין בו. "כי הוא חייכם" - אימתי היא חייכם? בשעה שאתם יגיעים בו. אלא, "את השמים" - לרבות חמה ולבנה ומזלות, "ואת הארץ" - לרבות אילנות ודשאין וגן עדן.¹¹

⁶ ראו בירושלמי שם, הלכות נוספות רבות נוספות שישודן בתקנות קדומות יותר וגם בהלכה למשה מסיני (בדיני כלאיים למשל), ונשכחו במרוצת הדורות, ובאו חכמים וחידשום ביגיעתם בתורה. ראו גם ירושלמי שביעית פרק א הלכה ה: "רבי בא בר זבדי בשם רבי חונייה דבקעת חוורין ערבה וניסוך המים ועשר נטיעות מיסוד הנביאים הראשונים הם מה ופליג רבי יוסי בי רבי בון בשם לוי? כך היתה הלכה בידם ושכחוהו ועמדו השניים והסכימו על דעת הראשונים. ללמדך שכל דבר שבית דין נותנין נפשם עליו סופו להתקיים בידם כמה שנאמר למשה מסיני. ואתיאי כיי דמר רבי מנא כי לא דבר רק הוא מכס ואם רק הוא מכס למה שאין אתם יגיעין בו כי היא חייכם. אימתי היא חייכם? בשעה שאתם יגיעין בו". וכן הוא בירושלמי שבת פרק א הלכה ד, בדיני טומאה וטהרה, סוכה פרק ד בניסוך המים, כתובות פרק ח, ראו שם. הנושא חוזר על עצמו פעמים רבות בירושלמי וזכור גם בבבלי שבת קד (אותיות מנצפ"ד), יומא פ ע"א (שיעור של עונשים), דקדוקי המקרא (מגילה ג ע"א) ועוד.

⁷ בעקבות הירושלמי, ומדרשי חז"ל אחרים, השתמשו חכמי הדורות בפסוק שלנו על מנת להצדיק מנהגים שאולי אין לנו יודעים את טעמם, אך ודאי שאם נתייגע ונאמין, נמצא. ראו גם ספר אור זרוע ח"א - שאלות ותשובות סימן תשנב, בתשובתו החרפה למי שניסה לערער על המנהג של קידוש בבית הכנסת: "... ואתם מכיון שנהגו אבותינו נוחי נפש, אל תשנו ממנהג אבותיכם כי לא דבר רק הוא ואם הוא רק מחסרי הבינה ומריקני המוח הוא ריק, שאבותינו נהגו כדון וכתורה כי תקנת התנאים והאמוראים הוא לקדש בע"ש ובע"ט לקדש את השבת ולהעיד עליו בקידוש זה שיום קדוש הוא ושיום טוב הוא". וכן הוא בספרות השו"ת במקומות רבים, אם כציטוט מלא של הפסוק והדרשות עליו (הירושלמי הנ"ל למשל) ואם רק כשגרת לשון "לא דבר ריק הוא" שמקורה בפסוק. ובבתי כנסת מסוימים מקובל עד היום גם הבדלה במוצאי שבת.

⁸ וכל זה לאליף בן עשו, נכד יצחק, נין אברהם! זכתה תמנע להיכנס לעולם המדרש כסמל לצורך להקדיש מחשבה רבה ופרשנות מעמיקה על מנת להבין קטעים ארוכים בתורה שלכאורה חוזרים על עצמם (כל פרשיות הקמת המשכן וחניכתו), או "סתם סיפורים ותולדות" שעל פניו לא ברור מה באים ללמדנו, כגון על ענה שמצא את בראשית הימים במדבר (בראשית לו כד). ראו מורה הנבוכים לרמב"ם, חלק ג פרק נ, המתמודד עם שאלה זו ומצטט, בין השאר, את הגמרא במסכת סנהדרין צט ע"ב על מנשה שהטיל דופי בתורה בשל כך. (ושם גם ביקורת על האבות שלא הסכימו לגייר את תמנע ולפיכך נישאה לאליפז ונולד ממנה עמלק שהיצר לישראל). מצד שני, גם בפסוקי התורה הדנים בדינים והלכות, יש לעמול קשה ולהתייגע על מנת שלא יהיו הדברים ריקים מאיתנו. כמאמר מדרש שכל טוב (בובר) בראשית פרק מט: "להודיעך שהתורה לא לטיפשין ניתנה, אלא לחכמים, לדרוש ולחקור לאזן ולתקן מדרשות נאות דברים דבורים על אופניהם, לקיים מה שנאמר: משפטי ה' אמת צדקו יחדו (תהלים יט ז). מהו צדקו יחדו? שמקרא זה מצדיק את מקרא זה, ואין מקרא עוקר מקרא. ואומר: כי לא דבר רק הוא מכס (דברים לב מז)".

⁹ שיטת ר' נחום איש גמזו, שעברה לר' עקיבא וממנו לתלמידיו, היא שכל "אך" וכל "רק" שבתורה, בא למעט משהו. ואילו כל "את" וכל "גם" שבתורה באים לרבות משהו. ראו למשל הדרשות על "אך את שבתותי תשמור" (רש"י שמות לא ג). וכאן, "את השמים ואת הארץ" - מה בא "את" זה לרבות?

¹⁰ ראו מסכת פסחים כב ע"ב (וכן הוא בבא קמא מא ע"ב ובכורות ו ע"ב): "שמעון העמסוני, ואמרי לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתים שבתורה. כיון שהגיע לאת ה' אלהיך תירא - פירש. אמרו לו תלמידיו: רבי, כל אתים שדרשת מה תהא עליהן? - אמר להם: כשם שקבלתי שכר על הדרשה, כך אני מקבל שכר על הפרישה. עד שבא רבי עקיבא ודרש: את ה' אלהיך תירא - לרבות תלמידי חכמים". ר' עקיבא ממשיך את דרך הדרשה של רבותיו, נחום איש גמזו וואו שמעון נחמיה העמסוני, ודורש אפילו את "את ה' א-להיך תירא". כאן הוסיפה התורה "את השמים ואת הארץ" להוציא מלבם של מי שיחשבו שהקב"ה שיתף אלוהויות אחרות במעשה הבריאה (שמים וארץ). ואילו ב"את ה' אלהיך תירא", מוסיף ר' עקיבא יראת תלמידי חכמים ללא שום פקפוק וחשש.

¹¹ במקבילה בתנחומא בובר בראשית סימן ח נראה שקטע זה הוא המשך תשובת ר' עקיבא לר' ישמעאל. בווסח שלנו, נראה שקטע זה הוא תשובת ר' ישמעאל לר' עקיבא. כך או כך, יש כאן הקנטה חריפה (של ר' ישמעאל לר' עקיבא, או של ר' עקיבא לר' ישמעאל לפי התנחומא). בהתחלה הוא שואל אותו, כתלמיד מובהק של נחום איש גמזו, מה פירוש "את השמים ואת הארץ" ובסוף הוא נותן

פתרון תורה פרשת כי תצא עמוד 273 – הארון שהולך ומתמלא¹²

... לפיכך לא תהא בּוֹסֵר על דבר, שאין מצוה של חנם בתורה, שנאמר: "אין בּוֹאֵרוֹן רק שְׁנֵי לַחֹת הָאֲבָנִים אֲשֶׁר הֵנִחַ שָׁם מֹשֶׁה" (מלכים א ח ט), אל תהי קורא "רק" אלא "ריק" - שאין דבר ריק בתורה, שנאמר: "כי לא דבר רק הוא מכם ... ובדבר הזה תאריכו ימים". לפיכך אמר שלמה: מכל משמר נצור לבך וגו' " – למה? "כי ממנו תוצאות חיים".¹³

ספר מורה הנבוכים חלק שלישי פרק כו – טעמי המצוות

כל המצוות אם כן יש להם סבה, רוצה לומר כי למצוה ההוא או לאזהרה יש תכלית מועילה, מהם מה שהתבאר לנו צד התועלת בהן, כאזהרה מן הרציחה ומן הגניבה, ומחן מה שלא התבארה תועלתם כמו שהתבאר בנזכרים, כאסור הערלה וכלאי הכרם. והם אשר תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו משפטים, ואלו שאין תועלתם מבוארת אצל ההמון יקראו חוקים. ויאמרו תמיד "כי לא דבר רק הוא מכם" ואם ריק הוא - מכם, רוצה לומר שאין נתינת אלו המצוות דבר רק שאין תכלית מועילה לו, ואם יראה בדבר מהמצוות שענינו כן החסרון הוא מהשגתכם.¹⁴

במדבר רבה פרשה כ סימן כא – מנהגים ומצוות שנראות כקלות

למדנו רבנו: מי שאכל ולא נטל ידיו מה יהא חיב? כך שנו רבותינו: "נטילת ידים לפני המזון – רשות, לאחר המזון – חובה".¹⁵ מעשה בשעת הגזירה (השמד) בחנוני אחד מישראל, שהיה מבשל בשר טהור ובשר חזיר ומוכר, שלא ירגשו בו שהוא יהודי. וכן היה מנהגו: כל מי שנכנס לחנות שלו ולא נטל ידיו, יודע שהוא גוי ונותן לפניו בשר חזיר. וכל מי שנטל ידיו ומברך, יודע שהוא ישראל ומאכילו בשר טהור. פעם אחת נכנס יהודי לאכול שם ולא נטל ידיו. והיה סבור שהוא גוי (עובד כוכבים) נתן לפניו בשר חזיר. אכל ולא בירך. בא לעשות עמו חשבון על הפת ועל הבשר, אמר לו: יש לי עליך כך וכך מן הבשר שאכלת שחתיכה עולה עשרה מנה. אמר לו: אתמול אכלתי אותה בשמונה והיום אתה רוצה ליטול ממני עשרה! אמר לו: זו שאכלת של חזיר היא.¹⁶ כיון שאמר לו כך, עמדו שערותיו, נבהל ונחפו. אמר לו בצנעה: יהודי אני ונתת לי בשר חזיר?! אמר לו: תיפח רוחך, שכשראיתי שאכלת בלא נטילת ידיים ובלא ברכה, הייתי סבור שאתה גוי. מיכן שנו חכמים: "מים ראשונים האכילו בשר חזיר, אחרונים הרגו את הנפש".¹⁷

מעשה באדם אחד שאכל קיטנית ולא נטל ידיו וירד לשוק וידיו מטונפות מן הקיטנית. ראה אותו חבירו, הלך ואמר לאשתו: אומר לך בעליך סימן שאכל עכשיו קיטנית, שגרי לו אותה טבעת. נתנה לו. אחר שעה בא בעלה אמר לה: היכן הטבעת? אמרה לו: בא פלוני בסימנים שלך ונתתה לו. נתמלא עליה חימה והרגה. לפיכך, כל

תשובה פשוטה כל כך, כמו שהתורה עצמה אומרת: "השמים והארץ וכל צבאם". ותשובה זו, עוקץ בצידה, מהפסוק שלנו: "כי לא דבר ריק הוא מכם" שכתוב "רק" בכתוב חסר ומשחק המילים ריק – רק על דרשת נחום איש גמזו שהיא בדברי השואל, היא שקופה וברורה. ראו איך דו-שיח זה חוזר גם בראשית רבה כב ב על הפסוק: "קניתי איש את ה'" וכן בראשית רבה נג טו על הפסוק: "ויהי אלהים את הנער". וכל שלושה בראשית רבה אלה מצטרפים כנגד הגמרא בפסחים לדרשה מקיפה על שיטת ר' ישמעאל כנגד ר' עקיבא עליה כבר כתבו גדולים וטובים. ראו דברינו [דברה תורה כלשון בני אדם](#).

¹² פתרון תורה הוא אסופת מדרשים מאוחרת מן המאה העשירית לערך, שהתחברה באזור עירק \ פרס של ימינו. המדרש הודר ע"י א. א. אורבך ויצא לאור בהוצאת מאגנס, ירושלים, תשל"ח. ראו [סקירה קצרה על פתרון תורה](#) באתר מחלקי המים.

¹³ הדרשן יוצר כאן חיבור בין הפסוק במלכים על "הארון הריק" אשר מכיל רק את לוחות הברית ובין הפסוק שלנו: "כי לא דבר ריק הוא מכם", חיבור שמשמש בנין אב לדרשות על הצורך בלימוד התורה, חקירתה, דרישתה והרחבתה (ראו בפרט מדרש ספרי והירושלמי שהבאנו לעיל). אם נוסיף לכך את דברי התורה בפרשת וילך (דברים לא כו) על ספר התורה אשר מושם "מצד ארון ברית ה'", נקבל התפתחות של תורת ישראל מהארון הריק של ספר מלכים המכיל את הלוחות בלבד (מי הוציא ממנו את ספר התורה שמשם שם שם?), דרך התורה שבכתב כולה אשר מתווספת לארון "בצד" (ראו מחלוקת ר' יהודה ור' מאיר מהו צד זה, בבא בתרא יד ע"א, רש"י על הפסוק) וכלה בתורה שבע"פ ודרשות חכמי כל הדורות במשנה, תלמוד, הלכה ואגדה הממלאים היום את ארון הספרים היהודי. וכל זה על בסיס הפסוק שלנו: "כי לא דבר ריק הוא מכם". מכם – מאתכם, מכם – בגללכם.

¹⁴ קטע זה מסכם את שיטת הרמב"ם באשר לטעמי המצוות. לכל המצוות יש טעם ויש תכלית וההבדל הוא רק בחוסר הבנתנו. מאיתנו הדבר ריק. ואם נזכה לחקור ולדרוש אולי נמצא טעם ותכלית. ראו גם דבריו בחלק שלישי פרק נ: "וכן כל ענין שיעלם ממך טעם זכרו יש לו סבה חזקה, והנהיג הענין כולו על העיקר אשר העירונו ז"ל עליו, כי לא דבר רק הוא מכם, ואם רק הוא - מכם הוא". ראו דברינו [על מידות גזירות וטעמי המצוות](#) בפרשת כי תצא.

¹⁵ ראו תוספתא מסכת ברכות (ליברמן) פרק ה הלכה יג: "מים הראשנים רשות האחרונים חובה מים הראשנים אם רצה להפסיק מפסיק מים האחרונים אם רצה להפסיק אינו מפסיק".

¹⁶ אגב אורחא למדנו שבשר כשר היה זול יותר! היו זמנים ...

¹⁷ עד כאן הסיפור הראשון על מים ראשונים שהאכילו בשר חזיר. החצי השני של המשפט: מים אחרונים הרגו את הנפש, הוא הסיפור השני המובא מיד בהמשך. ולגבי הביטוי: "מים ראשונים האכילו בשר חזיר, אחרונים הרגו את הנפש", ראו יומא פג ע"ב.

שאינו נוטל ידיו לאחר המזון כהורג נפש. ולכך הזהיר הקב"ה את ישראל אפילו במצוה קלה, שנאמר: "כי לא דבר רק הוא מכם כי הוא חייכם" - אפילו דבר מצוה שאתה רואה אותה ריקה וקלה - בה חיים ואריכות ימים.¹⁸

שבת שלום וגמר חתימה טובה מחלקי המים

מים אחרונים: נסיים במים אחרונים "שלנו" אשר ישובבו את הנפש. הפסוק שלנו נדרש באריכות גם על מצוות ציצית. ראו כדוגמא, תנחומא פרשת שלח לך סימן טו: "וראיתם וזכרתם - המראה מביא לידי זכרון והזכרון מביא לידי מעשה, שנאמר: למען תזכרו ועשיתם את כל מצוותי. למה? כי לא דבר ריק הוא מכם".

¹⁸ ראו דברינו [מצווה קלה](#) בפרשת עקב. ואפשר שבסיום זה יש "תיקון" למאמר חז"ל בירושלמי קידושין פרק א הלכה ז (פאה א א ועוד): "השוה הכתוב מצוה קלה שבקלות למצוה חמורה מן החמורות. מצוה קלה שבקלות זו שילוח הקן ומצוה חמורה שבחמורות זו היא כיבוד אב ואם ובשתייהן כתיב והארכת ימים" - מאמר עליו הקשינו ממצוות הקפדה על מידות ומשקלות שגם בה כתוב והארכת ימים (בדברינו [איפה ואיפה - על מדות ומשקלות](#) בפרשת כי תצא). בא מדרש זה ואומר: שום דבר איננו ריק מכם, בכלום תזכו לאריכות ימים.